

Хиндистон сафари мен учун чинакамига мўъжиза бўлди. То ҳануз ўша кунлар шукухи билан яшяпман. Бу фақат дунёнинг етти мўъжизаларидан бири, севги ва вафо қасри - Тож Махалга бўлган ташрифимиз учун эмас, балки 1947 йилдан кейин Хиндистонда ўтказилаётган II-энг катта Халкаро Фестивалда қатнашганимиз учун ҳамдир... Таассуротла-римни бир сўз билан информадаш осон эмас.

Фақат хаёлимда-ги энг ёрқин чизгиларни айтмасдан иложим йўқ...

Хиндистонга кириб борганимизда тун ярмига етганди. Қоронғулук ичидаги дараҳитлар ҳайбати ва бинолар суврати тасаввуримда ғалати шаклларни пайдо қила бошлади. Аммо күёш нурлари атрофга ёйилганда кўзим ўнгидаги бетимсол бир манзарани кашф қилдим. Бу - Хиндистоннинг ҳеч кимникига ўхшамаган қиёфаси эди. У секингина тонгда юз очадиган гулга ўхшайди. Бу ерда ранглар қуюқ, оловли жўшқинлик уларнинг табиатида ҳам, ҳатто озиқовқатларида ҳам кўрина-

ди. Ҳаммаси ёнуви, ён-диргувчи... Яратгувчи бу асрга қадим ва кўхна эҳтироснинг энг авж палласини бергандай. Ҳатто муҳаббатнинг ҳам... Санъат ва муҳаббат уларнинг конида олов бўлиб ўтади гўё. Ҳаётининг энг катта шодлиги ва кўнглиниг энг самимий ҳайрату ҳаяжонлари ҳам санъат ва муҳаббат билан боғлиқ.

Забардаст ёзувчи Ро-

Зарурият ва эҳтиёж аввали ўзимизда пайдо бўлмоги шарт. Бусиз ҳеч қандай иш қилиб бўлмайди. Зеро, жуда катта фестивал кучогида бизнинг кичкина ижодимизга ҳам улар тенгиз ҳайрат ва ҳаяжон туйгулари билан қараганини хис қилиб уялдик. Катта бир даврада шеър айтарканман, хижолат бўлиб таржимасини Аъзамжон ўқиб беришини илтимос қилдим.

образли ифодасига яқин сўзларни топиб, ибора мазмунини тушунтира бошлади. Сўз қирралари ва унинг бошқа тилда товланиши устида мунозара бошланди. Баҳсга франциялик адид Жаббор Ҳусейн Ёсин ҳам қўшилди. Биргина сўзнинг мояхиятини тўла англеш учун шу вақтнинг ўзида «Қавс боғларига тун тушаётир» шеърининг ярми аввал инглиз, кейин эса араб тилига таржима қилинди. Баъзан инглиз, баъзан француз тилида тилимиз ифодаларини

Иш маликаси бўлган урганишув

биндронат Тагор асарларида Она Хиндистон тимсолида биз бағрикенг ва олижаноб, жағоқашу мушфиқ Аёлнинг қалби, руҳини кўрганимиз. Биз миллионлаб болаларни ўз бағрига олган, юртини фарзандидай ардоқлаётган, «Катҳа» каби улкан ташкилот юкини ожизгина елкаларида кўтариб кетаётган, хурматли Гита хоним ҳамда Сушма хонимларни кўрганда ҳақиқатан ҳам, Она Хиндистон қалбини хис қилдик, Она Хиндистон тимсолида тан олдик. Улар бизни ўз фарзандлари каби кутиб олишиб ва жигарбандини олисларга кузатадаётган онадек кузатиб кўшиди.

Мен бир ижодкор сифатида нимани хис қилдим?

Энг муҳими, сўз қобиғи ичига яшаётганимизни ва ўз ёғимизда ўзимиз қовурилаётганимизни англадим. «Катҳа»нинг минглаб жаҳон ҳалқлари китоблари қўйилган пештахталарида нега ўзбек ёзувчиларининг асарлари йўқ деб куондим. Биргина инглиз тилига таржима йўлга кўйилмаганилиги боис бутун бир мамлакат адабиёти эътибордан четда...

Бунинг учун кимнидир айблашнинг кераги йўқ.

Аммо улар:

«Таржимаси шарт эмас, биз шеърни жуда яхши тушундик», дейишиди. Сал нарироқда ўтирган хиндадибаси Смита Кадам ёнимга келиб: «Руҳиятинг жуда оғир экан», деб шеъримдан англаған туйгуларини сўзлай бошлади. Қизиги шундаки, у инглиз тилида гапирав, мен ўзбек тилида жавоб берар, аммо иккаламиз ҳам бир-биришимизни тушуниб турардик. Ўртада турган таржимон қизимиз Зулхумор сизга таржимоннинг кераги йўқ экан, деб кулиб юборди. Унинг: «Қандай қилиб бир-бiringизни таржимасиз тушуна олдингиз?», деган саволига, Смита Кадам: «Чунки биз у ердан бирга тушганмиз», деди ҳазиломуз кулиб, қўли билан осмонни кўрсатаркан. Сўнг қўшимча қилди: «Санъат тилига таржима шарт эмас...»

Ҳа, руҳан қараганда шундай. Аммо таржиманинг зарурияти сув ва ҳаводек қадрли эканлигини яна бир бор ҳис қилдим». Зарурият инсоннинг ички эҳтиёжидан туғилади. «Нур куқунлари» шеърий тўпламимини кўлига оларкан индонезиялик адига Айю Утами унинг маъноси билан қизиқди. Аъзамжон унинг

шоир руҳияти, сўз прорати мужассамлиги ветказиб бераётган Аъзамжон Обидовнинг маҳорати ва қизиқаётган томонларнинг муҳаббати боис шеър бошқа қиёфада бўй кўрсатди. Янги бир кўнгил яралди. «Шу биргина банднинг ўзидаёқ сизнинг қандай кўнгил эгаси эканлигингизни англадим. Сиз кучли муҳаббат билан севасиз, аммо бундай муҳаббат дунёга сифмайди... «Сизнинг тилининг шу қадар мусиқий ва жарангдор. Сўзингизда руҳингиз мушассам. Аслида ҳам шундай, шеър бу тилнинг руҳидир...», дейди Жаббор Ҳусейн Ёсин. Бундай самимий сўзлар замирида улар аслида менга эмас, балки қалбидаги кўхна ва афсонавий юртимиз шаънига, Самарқанду Бухоро хотирасига эҳтиром ва муҳаббатини билдирап эдилар.

Ҳар биримиз юрт тупроғида чиқсан бир гул, бир дараҳтмиз... Ҳали тилга кўчмаган туйгуларимиз юрагимиз тўрида вужудимизнинг ҳар бир сезгиларида пинхона яшаётганини ҳам айнан шу лаҳзаларда пайқадик. Бир ёнда кинофестивал, бир ёнда шеърият, бир ёнда рақс, бир

► ёнда адабий баҳсү-
мунозаралар кетаёт-
ган катта бир анжуманда
ўзбек адабиёти кунлари
тақдимоти учун ҳам вақт
ажратилган экан. «Ўзбе-
кистон», «Тошкент» деган
афишалар осилган кенг
майдонда қизиқарли уч-
рашув бўлиб ўтди. Унда
ватанимизнинг бугуни,
ўзбек адабиётининг бу-
гунги жараёни, мумтоз
шеъриятимизнинг улуф
намояндлари ижодидан
маърузалар қилинди.
Аъзамжон инглиз тилида
Навоий ғазалларидан
ўқиди. Миллый лиbosлар-
да Гули қиёфасини яра-
тиш менинг зиммамга
туши. Ҳолатларни изоҳ-
лаш, Навоий муҳаббати
ҳақидаги энг ҳароратли
туйғуларни тушунириш-
ни Зулхумор қойилмақом
қилиб уddeлади. Ҳудди
шу аснода ўзбек ва инг-
лиз тилларида шеърлар
ўқилди, қўшиқлар кўй-
ланди. Ёғлиқина патир-
нонлар ва ёнғогу майиз-
лар одамларга улашилди.
Ўзбекча шоҳи белбоғлар,
чуст дўппилари мезбон-
ларга кийгизилди. «Биз
сизга юртимиздан кўп
нарса олиб келолмадик,
аммо биз сизга ўзимиз
 билан Ўзбекистоннинг
юрагини келтирдик» деган
самимий сўзларимиз
улар қалбини жунбушга
келтириб юборди. Балки
шу учрашувлар ҳарорати
боис, вақт тифиз бўлиши-
га қарамай яна бир кун-
ни ўзбекистонликларга
қаратишли. Энди бу тақ-
димот кенг ва ҳашамат-
ли залда ўтказилади.
Бир пайт кимдир: «Дав-
латингиз мадҳиясини айти-
б берга оласизми?», деб сўраб қолди. Мен тик
турганча кимнингdir са-
волига жавоб бергаётганд-
им, мадҳиямизни беих-
тиёр бошлаб юбордик.
Улар ҳам қўшиқ бароба-
ридан, ўрнидан тураркан,
кафтимизни кўксимизга
босганча жўровоз бўлдик.
Шунда ғалати ҳолат юз
берди. Залда ўтирган
одамлар бирин-кетин
ҳаммаси оёққа турдилар.
Ўшанда шеърнинг мўъ-

жизакор кучига,
биргина шेър
билан шоир на-
фақат миллатни,
балки миллат-
лар қалбини
бirlaштириши
мумкин эканли-
гига яна бир бор
амин бўлдим.
Ватани чукур-
роқ севиш учун
ҳам шундай лаҳ-
заларни яшаб
ўтиш керак экан.

Бу фестивал-
га жаҳон ижод-
корлари сўз бо-
ис йигилган, ижодимиз
боис учрашиб турардик.
Сўзларимиз боис кўнгли-
мизни кўрдик, яна кўнгли-
мизда улуф сўзларни олиб
қайтдик. Мен ўзбек адабиётининг кучи жаҳон
адабиёти мезонларидан
асло кам деб билмайман.
Аммо мен девор ортида-
ги одам ҳам сенек одам
эканини, яна кимдир ҳуд-
ди сенга ўхшаб фикрла-
ши муҳаббатга ташнали-
ги ҳақда ёруғ лаҳзаларда
сен билан диллашиши
ҳам бир баҳт эканлигини
англадим.

Деярли ҳар куни қайси
бир мавзу асосида кон-
ференцияларга қатнаш-
дик. Шундай тадбирлар-
дан бирида Аъзамжон
Обидов, Зулхумор Мир-
заева Герри Дипнинг
ўзбек классик шеърия-
тидан Навоийнинг инглиз
тилига таржима қилган
«Қуш тили» асари ҳақида
ва ҳозирги замон шеърия-
ти масалалари бўйича
маъруза килди. Давра
тўридагилар ҳам, залда
ўтирганлар ҳам адабиёт
соҳасида иш олиб бора-
ётган таникли профессор-
лар Америка, Англия,
Франция каби давлат
университетларида сабоқ
бераётган илм аҳли эди.
Улар ҳинд тили ва унинг
ўзга тилларга таржимаси
тўғрисида чукур баҳсу мун-
озараларга киришган
бир паллада ҳинд ва
ўзбек адабиёти алоқала-
ри тўғрисида ҳам қизиқар-
ли фикрлар айтилди.
Биз бу даврада шеър
ўқишидан олдин катта шо-

ирларни, хусусан, шу
гўзал диёр муҳаббатига
лойиқ бўлган Зулфияхон-
нимни ҳам эслаб ўтдик.
Уни кўрган ва у билан сух-
батлашган ҳиндистонлик,
покистонлик ижодкорлар
ўзбек-ҳинд адабий алоқа-
лари ҳамиша мустаҳкам-
лигини, чунки бу риши-
жон риштаси эканлигини
ҳаяжон ила таъкидлади-
лар.

Америкада ҳинд тили-
дан дарс бергаётган оли-
ма Индира Петерсон шу
давра сухбатидан сўнг
биз билан юз йиллик
қадрдонлардек рус тили-
да сухбатлашар экан, кўнгли-
мизда яна бир бор қувонч ҳиссini туйдик.
Тўғриси, бу туйғуларнинг
ҳаммасини ҳам фақат
шунчаки шодлик ва фахр
деб бўлмасди. Бунда қадр
ҳисси ҳам, меҳр ҳисси
ҳам, ғам аралаш соғинч
ҳисси ҳам бўларди. Чун-
ки бу катта анжумандаги
оний учрашувлар бошқа
такрорланмасди... 20
давлат ижодкорлари ва
25 мингдан ошиқ санъат
аҳли қатнашган бу фараҳ-
ли тадбирларнинг ҳам-
масига қатнашишга улгу-
ролмадик. Биз бир шид-
датли тўлқин оғушида ба-
равар сузиб борардик.
Манзаралар ҳам, одам-
лар ҳам, ҳолатлар ҳам
қўёшнинг тонгги, кундуз-
ги, кечки шуълалари янг-
лиғ жилоланиб, сониялар-
да ўзгариб турарди. Ма-
салан, бир оқшом ҳинд
халқининг қадимий рақс-
ларининг рангин ҳарора-
тидан вужудимиз жун-

бушга келган
бўлса, эрталаб
нилуфаргуллар
очилган ҳовуз
атрофида кези-
наётган янги
техника дизайн-
нерлари кўриги
устидан чиқа-
миз. Лаҳза ўт-
май эса Маданий
марказнинг
қизиғиши мар-
марлари оқ,
сариқ ва қиз-
гиши гуллардан
безана бош-
лайди. Ҳинд

мусаввирларининг соҳир
қўлларидан кўринмас тез-
ликда нақшланаётган гул-
ларни кўриб ҳайратланам-
из. Зум ўтмай бутун майдон
ранго-ранг, гуллар
бўйига ҳамда нақшин пан-
жараларга ўрнатилган
сонсиз-саноқсиз шам
шуълаларига тўлиб кета-
ди. Бу афсонавий кечага
ҳинд санъаткорларининг
мажнунвор кўй-қўшиқлари
ҳамоҳонг бўлади.

Қўшиқ Афғонда туғил-
ган, Эронда voyaga етган,
Ҳинда энг авж нуқталари-
га етиб жон берган, деган
иборани айтганди бир му-
ҳожир шоир. Мен қўшиқ
айтаётib, беихтиёр жони
узилган одамни ҳинд деб
биламан. Негаки, санъат
бобида уларнинг тенгсиз
муҳаббати ва ҳайрати,
жўшқин руҳини кўриб ўзим
бунга яна тан бердим. Саҳ-
надаги раққосалар бир
тараф, уни томоша кила-
ётган муҳлисларнинг ҳай-
рати бир тараф. Ўртада
тўсик йўқ. Уларнинг бари
куй жаранглости билан
жони кирадиган илоҳий
бир кучга ўшайди. Саҳна
ва зал бир улкан алангага
айланиб, унда ўтирган бар-
чани ёндириб-куйдириб...
сўнгнина ниҳоя топадиган
ходисадир. Бошида иккى
метрлик қават-қават қўй-
илган шамдонларда юз-
лаб ёнаётган шамларни
кўтарганча, гир айланиб
рақс тушаётган аёлни
кўриб: «Булар оловдан,
куйдан ва рақсдан ярал-
ган» бўлса керак, деб
ўладидим.

(Охири 40-бетда)

(Охири, боши
24-саҳифада)

Навбатдаги оқшом сўфий санъаткорларнинг концертига бағишиланди. Балконлардан иборат катта театр сахнасини икки кўшикчи ва уч-тўрт шогирди эгаллади. Битта таблою, битта хинд чанги... Бор-йўғи шу... Аммо шу биргина асбобда дунёниг шунча ноласию воласи яшириниб ётганини ҳамда шу икки кўшикчи ўз овози оҳангарида бутун борлиқни кўкка кўтариб учини қаёқдан билбимиз? Кўшиклар ягона ишқа, жамики ошиқлар ошиғи Оллоҳга бағишиланган эди. «Ваҳ-ваҳ!» «Бу тингловчиларнинг хайқириғи эди. Улар ўзлари завқланган кўшик сўзларига ошуфталигини фақат шу сўзлар билан ифодалаш билан чекланмас, балки кўлларини ҳаводада ҳаракатлантирганча, бошини қимирлатар, оҳанг баробарида туриб кетар ва ерга эглиб таъзим қиласди. Уларнинг ҳаммаси кўшик таъсирида ўзларини буткул унутишарди. Мен бу ҳолатларни ҳайрату ҳаяжон аралаш кузатардим. Концерт тўрт соат чўзилганига қарамай ҳеч ким кетай демасди. Аксинча, вақт ниҳоясига етганини айтиб кетишга изн сўраган санъаткорларни улар кўйиб юбормас, ўринларидан туриб тинмай қарсак чалишарди. «Сизга айтадиган кўшигимиз кўп. Аммо қайси бирини айтайлик?!», сўрашди санъаткорлар.

Шунда олдинги қаторда ўтирган бир гурӯх қизлар бирварақайига: «Нафс ҳақида, пулга ружу қўйган одамлар ҳақидагисини айтинг!», дейишиди. Мен санъатни бу қадар севган ва қадrlagan ёшларни кўрмагандим. Улар инглиз тилида ўз фикрларини асослаб, ҳар қандай чет эл ёзувчиши билан баҳсу мунозараларга киришар, айни

дамда баъзи ёшларга ўхшаб ўз миллий кийимларини кийиб юришдан ҳам уялишмасди. Улар нафакат санъаткорларни, балки раҳбарларини ҳам чин дилдан севишар, унга ишонишар ва қадрлашар экан. Боз вазир хоним саройида қабул ва ҳовлида ёзилган кенг дастурхон атрофида улар вазир хоним Шейла Дикшит изидан бир дарё каби оқар, қайдо бўлса ўраб олишарди.

Биз бу илоҳий ва мангу кўшиқ ёнида бир лаҳза турдик... Бир лаҳзада абадият умрини яшаб ўтдик.

Тож Маҳал... у сизга бир лаҳзада шодлигу фараҳ... бир лаҳзада қайfu ву туганмас ҳасрат ато этади. Нега ўша дамларда рангу рўйимда изтироб сояси ўраганини ҳозир ҳам тушунтириб беролмайман. Биз икки замоннинг икки аёли бир-бири мизга боқиб турар-

муддат кўзимни юмардим. Шу бир лаҳзада хаёлим ватанимга кўчар, шунда тамоман аввалги ўзимга айланардим. Бироқ яна кўзимни очарканман, ўзимни ҳали ҳам Хиндишонда кўрардим... Ишонинг, ўша дакикаларда: «Ҳали ҳам Хиндишондаман» деган ўйдан хурсанд бўлиб кетардим. Бу олис ва муқаддас туш ҳали ҳам ўз туганмас қувончлари билан давом ётганидан баҳтиёр эдим...

Буларнинг бари менга нима берди? Жуда катта ҳайрат ва илҳом. Дунёниг нақадар улкан ва ундағи одамларнинг ҳар бири ўз ҳолиҳа мухаббат деган илоҳий туйғуга ташна эканлигини кўрдим. Биз жаҳоннинг турли чеккаларидан келган ижодкорлар ўз гўшамиздан ниманидир ахтариб йўлга чиқдик. Ва уни Хиндишонда, «Катҳа» Осиё ижодкорлари фестивалида топдик. Биз, эҳтимол ўз кўнглимизни излагандирмиз? Балки ўз туйғуларимиз исмини? Биз балки бир туйғу билан яшаётган кимсалар ўз кичкина-кичкина кўнглимиз парчалари билан келиб, бирлашиб катта бир кўнгилни пайдо қилгандирмиз?

Биз бўм-бўш қалб билан келгандик... Қайтаётуб эса ўша «нимадир» тўлган кўнгил билан қайтдик. Эҳтимол, у қайфудан чукурроқ, севидан баландроқ... ватандан чексизроқ ва сўздан кичикроқди? Ҳар бири миз ўзимизча бу туйғуга сўз излаймиз. Ҳар бири миз уни ўзимизча номлаймиз. Муҳими руҳимизда илоҳий бир ҳис бор... Униси энди шеърга, хикоя ёинки романларга даҳлдор... Муҳими бу эмас... Муҳими... Эҳтимол буни айтиш шарт эмасдир. Ахир шоир умр бўйи шу сўзни излайди. Унинг номини тополар миқанман?

Зебо МИРЗО.

Ишқ маликаси билан урганишув

Анжуман сўнгига ёшларни тақдирлаш маросими бўлиб ўтди. Шундагина ёнимизда ҳамиша биз билан бирга юриб, йўл-йўриқ кўрсатиб, ҳар бир ишимизга камтарлик билан ёрдам бераттган уч-тўрт ёш дўстимизнинг Хиндишоннинг энг иқтидорли ижодкорлари эканлигини билиб қолдик. Faflatни қаранг. Атрофдагиларга қарабимизу, ёнимиздаги ёшларни унтибмиз. Менга сўнгги дамларда ўз асарлари буклетини кўрсататтган Викрам Нагай танлов бўйича Хиндишоннинг шу йилги энг иқтидорли мусаввири экан. «Мен сўфийман» дея сўфиёна рақсини намойиш этган мусулмон укамиз Акбар эса архитектура соҳаси бўйича биринчилкни эгаллади. «Мумбайга борсангиз сизга ҳамма актёрларни кўрсатаман. Улар дадамнинг студиясига келиб суратларга тушишади. Мана бу менинг манзилим», деб бир парча қофзга ўз санъатини мужассам қилган йигитча эса энг иқтидорли сураткаш экан... Катҳа уларнинг ҳар бирини 50 минг рупия билан тақдирлади.

Тож Маҳал...

Гўзал Жамна кирғокларида ястанган кенгликларнинг мовий туманлари аро нурланиб турган ҳарир сарили Малика...

дик... Бири асрлар уммонида оқ кемадан оппоқ рўмолини ҳилпиратиб ўтиб келаётган бахтили Малика, бири эса лаҳзалар ғамини асрларда яшаб ўтаётган ишқ қули, кўнгил соҳибаси... Унсизгина... ёлғизгина гаплашдик... Негадир чўккалаб олдим... Жуда узок йўл юрган ва ниҳоят ёруғ манзилига етган кимсадек... йиғладим... Кейин... унинг оппоқ деворларига суюниб... ўлгим келди.

...Аградан қайтарканман, ўзимни қайтадан яралгандек ҳис қилдим. Кўзим узок қишлоқлар манзараларидан ҳайратланар, гоҳида фил, гоҳида маймунлар ўтиб қоладиган кўчаларидан завқланар, гоҳида эса бир